

עבודת האדם

קונטרס הבחירה

חלק א: מהות הבחירה.

פרק א': תהליך הבחירה.

נעביר לפנינו, בתור משל, אחת מבחירותינו, ונחקור היטב בפרטיה. — מי שמעשן סיגריות הרבה, עד שבליילה ירגיש כאב קשה בחזה, בשעה שכואב לו בלילה, מחליט שלא יעשן עוד בשום אופן למחר, כי אם יעשן הלא יהיה לו כאב כזה גם בלילה אחר. כשקם למחרת, אחר עבור שעה קלה מתעורר בו הרצון לעשן, מפני שבסבת ההרגל יש לו חפץ רב בזה. כשעומד הרצון הזה נגד יראת הכאב, אנו מבחינים שאומר לנפשו „אעשן נא אך אחת, כי בזה המעט בודאי לא יכאב לי“, ועל סמך זה הוא הולך ומעשן, וכן כאשר בשעה קלה שוב יתעורר הרצון לעשן שנית, יאמר לנפשו עוד הפעם „הלא גם זאת אחת היא“, וכה הוא הולך ומעשן כל היום כולו, ובלילה יחזור אליו הכאב. ומה יהיה למחרתו? אף שכבר יודע שאם יקל לעצמו באחת יפול בפח, מכל מקום הוא חוזר ומטעה את עצמו כבתחלה. והנה אלמלא הטעאה זו, אילו היו לפניו שני הרצונות, הרצון שלא יכאב לו והרצון לעשן, והיה דן ביניהם בראייה ברורה וביישוב הדעת, בודאי שפחד הכאב חזק הוא מרצון

קונטרס הבחירה. קונטרס זה הוא סרי עבודת כמה שנים. בעיות הבחירה תפסו מעולם מקום מרכזי במחשבת אדמו"ר זצ"ל. בימי המלחמה נתן את ידו לאסוף ולעבד את כל המדובר בענינים אלה עד אז, ולחברו לקונטרס שלם ומשוכלל, כאשר נעשה בשעתו ב„קונטרס החסד“. מקום חיבורו היה צ'שהם, אנגליה, אשר שם התגורר עם אחדים מתלמידיו בעת המלחמה, והוכן שם להכפלה בשביל חוג התלמידים באנגליה. (חלק ב') — ע"י במדור ג').

הקונטרס היה מיועד להכיל גם חלקים אחרים מלבד אלו הניתנים כאן; כגון: „בחירה וגזירה“, „בחירה וסייעתא דשמיא“; גם נאסף חומר רב; אבל לדאבוננו לא זכינו לעיבודו על ידו זצ"ל. יסייענו ה' לטדרו ולעבדו כראוי בתוך שאר כתבי רבנו זצ"ל שבדעתנו להוציאם לאור בקרוב בכרכים אחרים בעוה"שית. — העורכים

[ח"ג וח"ד — ע"י כרך ד' עמ' 109—93. א. כ.].

העשון; וא"כ במה גובר הרצון החלש? הלא רק על ידי הטעאה קלושה זו. ומעתה יש לשאול: מהו הגורם שיאחזו האדם בסברא המטעת, ולא בסברא האמתית אשר בודאי ידענה היטב? האם הרצון לעשן? הלא הרצון שלא יכאב לו חזק הוא ממנו (כי אם לא כן, הטעאה זו למה? ילך ויעשן לו גם אדעתא דיסורין). מכאן אנו למדים שהאדם יכול הוא להסיח דעתו מן האמת הברורה לו, ולאחזו בדמיון אשר יכסה לו על השקר. שני הרצונות לפניו, והוא בלבו מתעלם מן האחד, (מסיח דעתו מן הסברא האמתית שבו), ואוחז בשני, (בסברתו המדומה). מי גרם לו את זה? לא הרצונות גורמים, אלא האדם הוא הגורם לעצמו; כי יוכל לומר לעצמו "מה תועלת לי בשקר? הלא המציאות לא תתאים עם דמיוני, וסוף כל סוף אם אשמע אל הדמיון יהיה לי כאב חזק בלילה" — ואז בודאי לא יעשן. וא"כ בהכרח האדם הוא הגורם לעצמו. ומה נואלו החושבים, שהרצון החלש הוא הגורם לאדם לאחזו בטעות — אע"פ שהוא יודע שהוא טעות — ולא יוכל הרצון החזק לגרום כנגדו שיאחזו באמת אשר ידעה! יכול האדם לאחזו באמת, וממילא יעזבו הרצון החלש, עם כל הדמיונות שמגבב עליו; ויכול הוא ג"כ להסיח דעתו מן האמת, ולקבל את הדמיונות במקומה, ויתרחק מן הרצון אשר האמת עמו. יכולת זו לכאן ולכאן — היינו בחירה.

ובחירה זו תלויה בו לגמרי, ואין סבה שתסבב אותה, אלא הוא בעצמו הנהו הסבה הראשונה לה. וזה בדוק ומנוסה לאדם אשר גבר על יצרו אפילו רק פעם אחת, שמרגיש ברור בלבבו שהוא עצמו מתרחק מן הדמיון, ומכריע לאחזו באמת בכל תוקף. אבל מי שלא התגבר על יצרו מעולם, הוא לא יוכל להבחין ענין זה כלל, כי נסיונו יורה לו שבכל פעם שהיה לו רצון לדבר רע, הרצון שיעבד אותו באין מוצא; וע"כ לא יוכל להבין את ענין הבחירה, כי אינו רואה בשרשי מעשיו אלא סבות ומסובבים מבחוץ. וזוהי התשובה הברורה לכופרים בענין הבחירה: "רעת לבכם עוכרתכם, אתם כופרים בבחירה, כי עבדים מכורים הנכם ליצרכם הרע" (*).

נמצינו למדים, כי תוכן הבחירה הטובה הוא להבחין באחדות האמת, ושאין מציאות זולת האמת, וזהו הכח של הכרת הבורא יתברך, והבחירה הרעה היא שמבחין גם את השקר כמציאות, וזהו הכח אשר על ידו כופרים בעיקר לומר ב' רשויות הן, ואז"ל: (שבת ק"ה): "איזהו אל זר שיש בגופו של אדם? הוי אומר זה היצה"ר". ואמרו בירושלמי (גדרים פ"ט): "כל השומע ליצרו, כאילו עובד ע"ז". ואפילו בבחירה רעה היותר דקה, כמו חטא עץ

(* ועוד יותן בס"ד ביאור מעמיק ומרחיק לכת לבעיה זו בח"ב מקונטרס זה, עיי' מדור ג'

הדעת של אדה"ר אשר דימה שכוונתו לשם שמים, כידוע, מ"מ אמרו חז"ל גם על בחירה רעה זו: (סנהדרין לח:): "אדם הראשון אפיקורוס היה".

* * *

פרק ב: נקודת הבחירה.

כששני עמים נלחמים, הנה המלחמה היא במקום מערכתה, כל מה שאחורי צבא העם האחד הוא כולו תחת רשותו ואין לו שם שום ניגוד כלל, וכן מה שהוא מאחורי השני כולו ברשות השני. אם האחד ינצח פעם בקרב, וידחה את השני מרחק מה, אזי בהתחדש הקרב יהיה במקום שיעמדו שניהם אז, אבל במקום שרכש לו הראשון שם אין עוד מלחמה כי הוא ברשותו. הרי שבפעל יש רק חזית אחת, ובכח, כל שטח שתי המדינות הוא מקום הקרב.

כן הוא גם בענין הבחירה. כל אדם יש לו בחירה, היינו בנקודת פגישת האמת שלו עם האמת המדומה, תולדת השקר. אבל רוב מעשיו הם במקום שאין האמת והשקר נפגשים שם כלל. כי יש הרבה מן האמת שהאדם מחונך לעשותו, ולא יעלה על דעתו כלל לעשות ההיפך, וכן הרבה אשר יעשה מן הרע והשקר, שלא יבחין כלל שאין ראוי לעשותו. אין הבחירה שייכת אלא בנקודה שבין צבאו של היצה"ט לצבאו של היצה"ר. הרבה נכשלים תמיד בלשון הרע, מפני שהורגלו בו, ולא יעלה על דעתם כלל כי רע הוא. ואותם אנשים עצמם לא יבוא לפניהם יצר הרע להציע להם מחשבת חילול שבת, ביטול תפלה, וציצית ותפלין, וכדומה. והיינו משום שבשבת, ותפלין, וציצית, נתחנכו והורגלו כל כך עד שאין כניסה שם ליצר הרע.

אמנם נקודה זו של הבחירה אינה עומדת תמיד על מצב אחד, כי בבחירות הטובות האדם עולה למעלה, היינו שהמקומות שהיו מערכת המלחמה מקודם, נכנסים לרשות היצה"ט, ואז המעשים הטובים שיוסיף לעשות בהם יהיה בלי שום מלחמה ובחירה כלל, זהו "מצוה גוררת מצוה"; וכן להיפך, הבחירות הרעות מגרשות היצה"ט ממקומו, וכשיוסיף לעשות מן הרע הוא יעשנו בלי בחירה, כי אין עוד אחיזה ליצה"ט במקום ההוא. וזהו אז"ל (אבות ד', ב'): "עבירה גוררת עבירה", וכן "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה התורה לו" (יומא פ"ו:).

* * *

וכן הוא בענין החינוך. יש אשר יתחנך האדם להרבה מן הטוב עד שהוא בטוח בו מן היצה"ר, ונמצא שנקודת בחירתו היא בעניינים יותר גבוהים. למשל, מי שנתחנך בחינוך התורה בין צדיקים ואנשי מעשה, יועיל

לו החינוך אשר נקודת בחירתו לא תהיה בעשיית עבירה במעשה או במניעת מצוה מעשית, אלא בדקות עבודת הלב והכונה. ויש אשר יתחנך בין רשעים, פחותים, וגנבים; אצלו לא תהיה בחירה כלל אם לגנוב או לחדול: ויתכן אשר נקודת בחירתו תהיה רק כשיודמן לו לרצח נפש בעת שיתפס בגניבתו, ושם היא מלחמת יצריו, כי זוהי האמת אשר יבחין בה על פי יצר הטוב שלו במדרגתו, ובעצת יצרו הרע יתעלם ממנה. נמצא שאין החינוך משנה כלל בעצם ענין הבחירה, אלא רק את מקום נקודתה, וכל אדם משעת יצירתו ניתן בו הכח אשר יוכל להכיר האמת שידע, לפי ערכו, ולדבק בה ולא להתעלם ממנה אפילו בפני הדמיונות של חשבונות שקר. ואין הפרש בזה בין אם חינוכו הגביה את מקום נקודת בחירתו או השפילו, כי כח הכרת האמת אשר ידע, שוה הוא בכל המצבים.

מעשה, כל אדם יש לו בחירה במקום נקודת בחירתו* אבל מקום הנקודה מוכן הוא מקודם, אם ע"י בחירותיו הקודמות אשר הוא בעצמו השיב על ידן את נקודת בחירתו למעלה או למטה; ואם ע"י הסבות אשר ניתנו לו מן השמים, ששמוהו בסביבה שנתחנך בה מילדותו טרם ידע עוד טוב ורע. (ולמה שינה השי"ת בין אדם לאדם, אשר הקדים לזה סבות אשר ישיבו את נקודת בחירתו במקום גבוה שבצדקות, ואת השני קבע בתוך עמקי הטומאה? זה יובן למעיין במאמר "צדיק ורע לו").

* * *

היוצא מדברינו, שאין בחירה אלא בנקודת הבחירה, ומקום נקודה זו נקבע ע"י סבות שקדמו, אבל אין סבות שתוכלנה לפעול על עצם בחירת האדם, ודבר זה מפורש הוא בתורה: (דברים ל') "החיים והמות נתתי לפניך" — פי', מיזוג המדות, החינוך והסביבה, אשר הם קובעים את הדברים הנקראים לגבי דידך היום "חיים", טוב, אמת, ו"מות", רע, שקר, אותם: — "נתתי לפניך" — הם "דברים נתונים", נמצאים לפניך מבלי סבה חדשה מצדך, ככל שאר הדברים הנמצאים סביב לך, אבל: — "ובחרת בחיים" — ה ב ח י ר ה בחיים, במה שהוא מציאות ואמת, האדם לבדו עושה אותה, בלי שום סבה שתפעול עליו, וזהו גם פי' אז"ל (ברכות ל"ג:): "הכל בידי שמים" — כל אשר יקרה לאדם, שהוא מכין את הדברים שעליהם יש לפניו הבחירה, בין מצד מדריגת בחירתו, בין מצד מין הנסיון שנפל לחלקו, בא לו בידי שמים, — "חוץ מיראת שמים" שהוא צריך להגביר אותה בלבו מעצמו, שזה מוכרח לו שלא יתעלם מהאמת, הן ביראת העונש, הן ביראה של מדריגות היותר גבוהות.

* * *

* מקור לדבר זה, שיש דברים שהם למעלה מנקודת בחירתו של אדם, ע"י קידושין דף מ' ע"א (למטה) "... והא דלא מצי כייף ליצריה." - א.ב.